

Van beschermingsmiddel naar natuurgebied

Beheer van duinstruwelen

Voortdurende erosie en her-vestiging van struweel.

Foto's: Bert Maes.

De opvatting van duinen als natuurgebied is tamelijk nieuw. De duinen dienden in het verleden vooral als bescherming tegen de zee. De steeds dreigende erosie moest beteugeld worden. Aanplant van helm en later van bossen was daarvoor de belangrijkste methode. Sinds circa 1950 worden de duinen steeds meer als waardevolle natuur beschouwd. Over het wenselijke beheer om die natuur in stand te houden, wordt nog volop gediscussieerd.

Behalve vegetaties met bomen en struiken komen er in de duinen zeer bijzondere kruidenvegetaties voor. Als het duin aan zijn lot zou worden overgelaten, zouden de meeste van dergelijke waardevolle begroeiingen snel verdwijnen en op den duur veranderen in struwelen. Soorten als parnassia en allerlei orchideeën zouden daarbij het veld ruimen. Ook zijn hier en daar nieuwe

duinen ontwikkeld, waarbij soms fraai struweel is ontstaan, zoals de Schotsman op Walcheren en bij de Westerplas op Schiermonnikoog.

Keuzes maken

Natuurbeheer betekent altijd keuzes maken. Het bevoordelen van bepaalde soorten planten of dieren gaat altijd ten koste van andere. Meestal wordt

bij natuurbeheer gestreefd naar behoud van bestaande natuurwaarden met bijzondere planten- en diersoorten en daarnaast in toenemende mate naar het scheppen van nieuwe milieuvoorwaarden, waardoor allerlei planten en dieren zich spontaan kunnen gaan vestigen.

Over de noodzaak van goed duinbeheer is iedereen het wel eens. Grote oppervlakte duin heeft in het verleden sterk aan natuurwaarde ingeboet door duinbebossing, waterinfiltratie, recreatie en recreatievoorzieningen. Grote oppervlakten binnenduin zijn verdwenen door bebouwing, recreatievoorzieningen en bollenvelden. Veel oudere duinbossen vinden hun oorsprong in oud landgoedbos of hakhout. Oorspronkelijk inheemse bo-

men en struiken zijn daar schaars, of schoon de soorten deels wel aansluiten bij de natuurlijke vegetatie. Ook de struwelen zijn op vele plaatsen beïnvloed door aanplant van niet-inheems plantmateriaal, dat vaak uit oogpunt van zandvastlegging is aangebracht. Niettemin zijn de duinen juist vanwege de zeer grote oppervlakte aan natuurlijk struweel uniek. Buiten de duinen is struweelvegetatie een zeldzaam verschijnsel geworden. In de duinstreek komt circa 9.000 ha struweel voor. Dat is 21% van de totale duinoppervlakte. Vanuit de natuurbescherming is wel voorgesteld om de oppervlakte aan duinstruweel aanzienlijk te verminderen, bijvoorbeeld tot 5.000 ha, wat meer overeen zou stemmen met de natuurlijke verhoudingen. Oude topografische kaarten laten echter zien dat de oppervlakte duinstruweel vroeger veel groter was dan nu. Grote oppervlaktes voormalig struweel worden thans ingenomen door infiltratiegebieden, aangeplant bos en recreatiegebieden. De vraag is ook welke keuze gemaakt zou moeten worden bij vermindering van struweeloppervlakte. Oude struwelen met waardevolle genenbronnen dienen in elk geval onaangestast te blijven.

Vanuit het bedrijfsleven gaan er ook stemmen op om duingebied vrij te geven voor de bouw van attractieve en dure woningen, met de bedoeling om van de winst elders nieuwe natuur te scheppen. Met dergelijke voorstellen wordt echter volledig voorbijgegaan aan de onvervangbaarheid van karakteristieke duinvegetaties.

Beheer van duinstruweel

De belangrijkste voorwaarde voor het behoud van het duinstruweel is behoud van de bestaande grote oppervlakte kustduin. Vooral plaatsen waar nieuwe duinen ontstaan en aangroeien zijn van groot belang. Daarmee blijven struwelen in alle stadia van

Afstervende kardinaalsmutsen door overbegrazing.

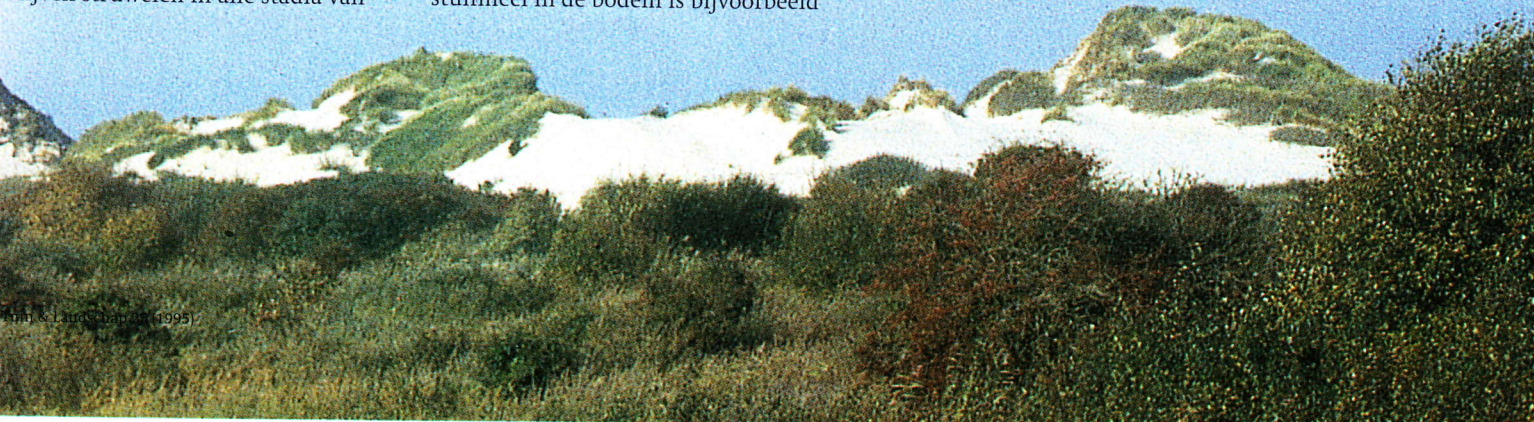
ontwikkeling, van pionierduindoornstruweel tot de gevarieerde rozenrijke oudere struwelen, in stand. Vooral vogels spelen een rol bij de verspreiding van eikels en bessen. Voor de variatie van duintypen dient plaatselijk steeds weer stuifduin te ontstaan, zodat pioniers zich weer gaan vestigen en nieuwe vegetatiesuccessie op gang komt. Duinen zijn in feite bij uitstek een, deels fossiel, eolisch landschap. Door erosie van wind, water, konijnen en recreanten is er een voortdurende beweging gaande.

In ons land zijn veel struwelen sterk achteruit gegaan doordat begrazing met paarden, koeien, schapen en geiten sedert het begin van deze eeuw is gestopt. In de duinen echter is struweelvorming na het verdwijnen van begrazing enorm toegenomen. Het uitgroeien van struiken kreeg daardoor op veel plaatsen juist volop kans. In de duinen is het struweel in feite een (voorlopig) eindstadium in de ontwikkeling. Ofschoon er binnen de struweelbegroeiing allerlei veranderingen kunnen optreden, blijft het vegetatiebeeld als geheel heel lang in stand. Op langere termijn kan er plaatselijk bos ontstaan, zoals in het verleden ook is gebeurd. Uit fossiel stuifmeel in de bodem is bijvoorbeeld

vast komen te staan dat er in de binnenduinen vroeger plaatselijk beukenbos voorkwam.

Ideale beheersvorm niet bekend

Wat de meest ideale beheersvorm voor behoud van de fraaie duinstruwelen is, is niet helemaal bekend. Het lijkt waarschijnlijk dat extensieve begrazing leidt tot gevarieerde en soortenrijke vegetatiemozaïeken van heesters en kruidenbegroeiing. Overbegrazing leidt al snel tot verarming en achteruitgang van allerlei plantesoorten. Grote invloed van veel te sterke begrazing is gebleken in de Wassenaarse duinen, waar een proef met intensieve begrazing van koeien en paarden is ingezet. Met name wilde kardinaalsmutsen werden massaal afgevreten, hetgeen tot sterfte van deze soort leidt. Koeien versmeden ook de duindoorns niet. Inmiddels is daar het aantal dieren om die reden drastisch verminderd. Grote hoefdieren functioneren als geavanceerde maaimachines. Ze hebben direct tot effect dat vegetatie met hoog duingras verdwijnt en verandert in een lage, grasachtige begroeiing met mos-

sen. Dit milieu is aantrekkelijk voor konijnen die profiteren van zo'n verandering. Vermoed wordt dat de dichte en viltige begroeiingen van hoge grassen in de duinen wordt bevorderd door luchtverontreiniging. De invloed van konijnen op houtige gewassen en kruiden is bijzonder groot. Daarmee worden ook nieuwe vestigingsmogelijkheden voor struiken en struweelvorming aanzienlijk verminderd. Soorten als kardinaalsmuts en zelfs duindoorn worden graag door konijnen gegeten. Ze weten de doornstruiken op een slimme manier te knippen en zijn selectief in de plantenonderdelen die ze verorberen. Door graafwerk veroorzaken ze erosie die met toename van de populatie kan uitgroeien tot grotere stuifplekken. Door golven van myxomatose krijgen struiken echter tijdelijk weer nieuwe kansen.

Struweelsoorten

De meeste struweelsoorten als duindoorn, kruipwilg, wilde liguster, duinroosje, gewone vlier, wilde kardinaalsmuts, heggeroos en wegedoorn zijn in de duinen zeker niet zeldzaam, al kunnen ze regionaal bedreigd zijn. Enkele soorten als gewone viltroos (*Rosa tomentosa*) en de berijpte viltroos (*Rosa sherardii*) zijn karakteristiek voor de duinen maar zeer zeldzaam. De jeneverbes is op een enkel exemplaar na uitgestorven in de noordelijke duinen. Soorten als zuurbes en rossige wilg zijn alleen plaatselijk wat algemener. Het is raadzaam van dergelijke plaatselijke bijzonderheden stekken of zaden te oogsten, zodat dit genenmateriaal wordt veilig gesteld. Jonge planten kunnen op geschikte plaatsen, bijvoorbeeld in het kader van natuurontwikkeling of natuurherstel, worden aangeplant. Terughoudendheid is ten aanzien van introductie geboden in struwelen die op zich een sterk natuurlijk karakter hebben. In het verleden is veel geëxperimenteerd met allerlei exoten, zowel ten

Monotone duinbebauwing van zwarte den. Dergelijke bomen worden omgezet in loofbos of duinstruweel.

behoefte van zandvastlegging als voor de recreatie. Soorten als Amerikaanse vogelkers en in mindere mate de Virginische vogelkers kunnen zich massaal uitzaaïen en tot verarming van de vegetaties leiden. Een nieuwkomer is de zwarte engbloem, een mediterrane plant, die zich in enkele jaren agressief en krachtig uitbreidt. Het lijkt het beste om zulke soorten tijdig te verwijderen, voordat het alleen nog op zeer kostbare wijze kan. Interessanter is aanplant van inheemse soorten als duinroosje, duindoorn, kruipwilg, kardinaalsmuts en dergelijke, afkomstig van ter plekke geogste zaden.

Hakhoutstruwelen

Karakteristiek voor de binnenduinen zijn de struwelen van grillig uitgelopen en eeuwenoude stoven van vooral zomereiken, maar ook hakhout van beuk, esdoorn en berk, waaronder de voor de noordelijke duinen karakteristieke Karpatenberk, komen voor. Vooral na circa 1950 is er geen hakhout meer teruggezet, waardoor er soms een echt bosmilieu met bijbehorende kruiden is ontstaan. Vaak is de ondergroei soortenarm. De beteke-

nis van het voormalige hakhout is vooral cultuurhistorisch. Daarnaast vertegenwoordigt het zeldzame relicten van oorspronkelijk genenmateriaal. Ongetwijfeld is hier plantmateriaal te vinden dat genetisch goed is aangepast aan de extreme omstandigheden langs de kust. Het beheer van dit hakhout is een punt van discussie. Soms wordt het hakhoutbeheer weer opgevat. Vermoedelijk is niets doen nog het beste.

Over de noodzaak van duinbeheer is iedereen het eens. Wat de beste beheersvorm is om het duinstruweel te behouden, is echter nog niet helemaal bekend. Zeker is dat de belangrijkste voorwaarde voor het behoud van het duinstruweel het behoud van de bestaande oppervlakte kustduin is.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.

